پاشماوەی وتاری ڕێزدار حسەین یەزدانپەنا لە ڕێوڕەسمی ٦٤ هەمین ساڵوەگەڕی دامەزراندنی جمهوریی کوردستان

..... هەڤاڵانی خۆشەویست!

هەلومەرجێکی نوێ لە ئێران هاتووەتە گۆڕێ. ئەو هەلومەرجە بریتیە لە ڕاپەڕینی خەڵک لە شارە گەورەکاندا بۆ ڕزگاربوون لە چنگی دیکتاتۆری. ئەوە لە هەڵبژاردنی جۆزەردانی ڕابردووەوە دەستی پێکرد؛ کاتێک کە کوودەتا لە دەنگی خەڵک کرا. ئێمە پێویستە هەر وەکوو ڕابردوو سوورەبین لەسەر هەڵوێستەکانمان. سوورەبین لەسەر ئامانجەکانمان. دەزانم کە ٣٠ ساڵە کۆماری ئیسلامی لە کوردستان دەدا، خەڵک دەکوژێ، خەڵک ئاوارە و پەڕتەوازە دەبێ، بە هەزاران کەس لە تێکۆشەرانی کورد لە دەرەوەی زێدی خۆیان ماڵاوایان لە ژیان کردووە. ئەمە هەمووی بارێکە بەسەر شانی ئێمەوە. بەڵام ئێمە هەر دەبێ وەکوو سەرکردە نەمرەکانمان سوورەبین لەسەر ئەو ڕێگایە و دژواریەکانی ڕێگەی خەبات کۆڵمان نەدا کە قوربانییەکانمان لەبەر چاومان سووک و هەرزان بێ. ئێمە لەسەرمانە خوێنی شەهیدەکانمان، کاول بوونی کوردستان، ئێعدامی بەکۆمەڵی خۆشک و براکانمان لە زیندانەکانی کۆماری ئیسلامیدا وەک ئەمانەتێکی گەورە ڕابگرین و لە داوا و ویستەکانی خۆمان، لە داوا ڕەواکانمان واز نەهێنین. ئێمە بۆ گەیشتن بەو ئامانجانە هەر کاتێک دەرفەت هەبێ لە هەر شێوەیەکی خەبات کەڵک وەردەگرین؛ خەباتی چەکداری، خەباتی پێشمەرگانە، دیپلۆماسی، ڕاگەیاندن و تەنانەت وتوووێژ لەگەڵ دوژمن. بەڵام هەموو ئەوانە لەسەر بنەمایەکە، بنەمای ویست و داخوازە ڕەواکانی گەلی کورد کە لە هەلومەرجی ئەمڕۆی ژیانی ئێمەدا و هەلومەرجی ئەمڕۆی جیهان و ناوچەکەدا ئێمە نابێ بە شتێک بێجگە لە هاوبەشی لە دەسەڵاتی سیاسیدا لە ئێران ڕازی بین. قوربانیەکانی ئێمە زۆر لەوە گەورەترن بە ورده شتی وەکوو چەن مادەیەک لە قانوونی ئەساسیی جمهوریی ئیسلامی ڕازی بین. خوێنی شەهیدەکانمان و کاولکرانی کوردستان و ئێعدامە بەکۆمەڵەکان و زوڵم و زۆری ٣٠ ساڵە لەسەر ئیمە زۆر گەورەتر و قورسترن لە ڕازیبوون بەشتی بچووک. ئامانجی ئێمە دامەزراندنەوەی کۆمارە. بەڵام تا گەیشتن بە کۆمار ڕەنگە بە قۆناغ و بە بارودۆخی جۆراوجۆردا تێپەڕین. لە هەر قۆناغ و هەلومەرجێکدا ئێمە ڕێکەوتنمان لەگەڵ دەوڵەتی ئێران – کە دەڵێم دەوڵەتی ئێران مەرج نییە جمهوریی ئیسلامی بێ، ئەوانەی دوای جمهوریی ئیسلامی دەسەڵات بەدەستەوە دەگرن – دەبێ لەسەر بنەمای دابەشکردنی دەسەڵات بێ لەو وڵاتەدا و کورد بە مرۆڤی دەرەجە یەک و نەتەوەی دەرەجە یەک حیساب بکرێ، یەکسان و هاوشان لەگەڵ نەتەوەکانی دیکە و دەرەجە دووی بەهیچ شێوەیەک قبووڵ ناکەین.

ئێمە دەسپێشخەر بووین بۆ کەڵک وەرگرتن لەم هەلومەرجەی ئێستا. ئێمە بە ناوی ئەوەوە کە (ئەوەی لە تاران تێدەپەڕێ و لە تاران ڕوودەدا ناکۆکیی نێوان باڵەکانی ڕێژیمە) دووری پەرێز نابین بەرانبەر ئەو بارودۆخەی ئێستا. بەڵکوو دەبێ هەڵوێستی چالاکمان هەبێ؛ بەڵام لە عەینی کاتدا ئێمە بزووتنەوە و خەبات و داوای نەتەوەکەمان لە هیچ شتێکی دیکەدا ناتوێنینەوە. ئێمە لە هەر هەلومەرجێکدا داوای تایبەتیی خۆمان هەیە. گەلی ئێمە گەلێکی بندەستە، خەباتی ئێمە خەباتێکی ڕزگاریخوازی نەتەوەییە، خەباتی ئێمە لەو پێناوەدایە کە ڕزگاربین لە بندەستی؛ لە دەرفەتەکان کەڵکوەردەگرین، بەڵام ئامانجەکانمان و ئیستراتیژیمان لە سەری سووردەبین و بۆ هیچ کەسێکی دانانەوێنین. هەر بۆیە ئێمە هەر وەکوو لە ڕابردوودا پێماندا‌گرتووە ئێستاش پێ دادەگرینەوە لەسەر پاراستنی هێزی پێشمەرگە و هێشتنەوەی پێشمەرگە بۆ ئەو ڕۆژەی دەرفەتمان بۆ هەڵدەکەوێ. هەموو تێکۆشەرەکانی پارتی ئازادیی کوردستان لە هەر کوێ بن دەبێ هەمیشە ئەو ئامادەییە ڕۆحییەیان هەبێ کە ڕۆژێک کە دەرفەت هەڵکەوت دەست بدەنەوە چەکەکانیان و بە یەکجاری دوژمن لەسەر خاک و نیشتمانی خۆمان ڕابدەین و دواتریش دەسکەوتەکانمان بپارێزین.

دوژمنەکانمان بە ئیدە و تێئۆریی جۆراوجۆرەوە دەیانەوێ پێشمەرگە و پێگەی پێشمەرگە و خەباتی پێشمەرگە کەم بکەنەوە و سووکی بکەن. ئێمە هەرگیز نابێ فریوی ئەوە بخۆین. بەداخەوە هێندێکجار لە لایەن دۆستانیشەوە بە جۆرێک لە ژێر تەوژمی ڕووداوەکاندا دەوری پێشمەرگە خەریکە کەمایەخ نیشان بدەن. ئەزموونی باشووری کوردستان نیشانی دەدا کە ئەوەی ئەم ئەزموونەی پاراستووە نەک ڕێکەوتن و دەستووری عێراق، بەڵکوو ئەوە هێزی پێشمەرگەی کوردستانە کە بووەتە زامنی ئەوەی ئەم ئەزموونە بمێنێتەوە و عەرەبی شۆڤێنیی عێراق نەتوانێ پەلاماری کوردستان و دەسکەوتەکانی بدا. کەوایە دەبێ لەهەر دەرفەت و زەمانێکدا لە هەر هەلومەرجێکدا کە هەین لە بیرمان نەچێ کە پێشمەرگەین.

هیچ شتێک بە نێوی خەباتی مەدەنی و خەباتی سیاسییەوە نابێ جێی پێشمەرگە و هێزی پێشمەرگەی کوردستان بگرێتەوە. ئێمە کاری سیاسی دەکەین و کاری مەدەنیش دەکەین، لە کاتی پێویستدا وتوووێژیش دەکەین، کاری دیپلۆماسییش دەکەین، بەڵام ئەوەی کە دەبێ پشتوانەی هێزی سەرکەوتن لەم بوارانەدا بێ تەنیا هێزی پێشمەرگەیە کە دەتوانێ میللەتەکەمان بپارێزێ و دەسکەوتەکانیشی بپارێزێ و دوژمن حیسابی بۆ بکا.

لەم ڕۆژە پیرۆزەدا سڵاو دەنێرین بۆ گیانی پاکی پێشەوای گەورەی کورد کە یادگارێکی بۆ کورد بەجێهێشتووە هەمیشە بەزیندوویی بمێنێتەوە. سڵاو دەنێرێن بۆ ئەو تێکۆشەرانەی کە هەڵگری پەیامی پێشەوا و بایەخەکانی کۆمارن. لەم ڕۆژەدا هەموو هێز و لایەنە سیاسیەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بانگهێشت دەکەین بۆ ئەوەی کە هەموومان لە دەوری ئامانجی دامەزراندنەوەی کۆماری کوردستان یەکبگرین و پێکەوە بۆ دامەزراندنەوەی ئەو کۆمارە خەبات بکەین و ناکۆکی و گیروگرفتەکان لە پێناو ئەم ئامانجە پیرۆزەدا؛ لە پێناو زیندووکردنەوەی پەیام و بڕیاری پێشەوادا وەلابنرێن و دەست لەنێو دەستی یەکدا بڕۆین بەرەو پێشەوە بەرەو ڕزگاریی کوردستان و بەرەو دامەزراندنەوەی کۆمار و شەکاندنەوەی ئاڵای پیرۆزی نیشتیمان لە بست بە بستی خاکی نیشتیمانە داگیرکراوەکەمان. ئێوەش ئەی تێکۆشەرانی پارتی ئازادیی کوردستان بۆ وەدیهێنانی ئەو ڕۆژە هەر بڕۆن و چەکی بیروباوەڕ و چەکی پێشمەرگانەتان هەمیشە ئامادەبێت. هەر بژین و سەرکەووتووبن.

فارسیی کرماشانی یان فارسیی هاورده وه کرماشان

ماوەی چەند ساڵێکە کە لە شاری کرماشان ئەدەبیات و شێوە ئاخاوتنێکی سەیر و پێکەنینی دروست بووە کە بە «فارسیی کرماشانی» یان «زاراوەی کرماشانیی فارسی» ناسراوە و لە پاڵ زمانی کوردی، بەتایبەت لە ئیدارە و شوێنە فەرمییەکاندا، تاک و تووک لە خەڵکی ئەم شارە بە کاری دەبەن. لەگەڵ ئەوەدا کە هاوولاتیانی ئاگا و تێگەیشتووی کرماشانی هەردەم وەک دیاردەیەکی ناحەز ڕوانیویانەتە ئەم شێوە ئاخاوتنە، بەڵام بێگومان ناکرێ مەترسییەکانی پشتگوێ بخەین و بە هەر شێوەیەکی موومکین دەبێ هەوڵ بۆ بنبڕکردنی بدەین. ئێمە بۆ گەیشتن بەم ئامانجە پێویستە ئەم دیاردەیە بناسین و لە چۆنیەتی دروستبوونی بکۆڵینەوە. ئێمە دەبێ بزانین بە ناو «فارسیی کرماشانی» لە سەر چ بنەماگەلێک دانراوە، بۆیە لە پێشدا ئەو بنەماگەلە دەخەمە بەرباس کە بۆ دانانی ئەم ئەدەبیاتە کەڵکیان لێوەرگیراوە.

یەکەم: «ناشارەزایی کوردان لە زمان و ئەدەبیاتی فارسی» و تایبەتی لەو شارە دا دروست کردبوو، دۆخێک کە ڕێگا خۆشکەر بوو بۆ بەڕێوەبردنی سیاسەتێکی شوۆڤێنی.

لە بەرەبەری جیاکردنەوەی پارێزگاکانی کرماشان و کوردستان (سنە) لە یەکتر(١) حکوومەتی پاشایەتی وەک بەشێک لە کاروسیاسەتە تایبەتەکانی لە بەرانبەر باشووری ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بە ئامانجی سازکردنی پێناسی فارسی بۆ کرماشان، زیرەکانە کەڵکی لەم دۆخە وەرگرت و هەوڵەکانی بۆ ناساندنی ئەو شێوە ئاخاوتنەی لە ئاکامی ئەو دوو دیاردەیە هاتبووە ئاراوە، بە «فارسیی کرماشانی» دەستپێکرد.

کۆماری ئیسلامیی ئێرانیش زۆر توند و تۆڵتر لە حکوومەتی پاشایەتی درێژەی بەو سیاسەتە شوۆڤێنییە لەو شارەدا دا.

لە کتێبی «ڕاز و مەتەڵەیل کوردی» (افسانەها و متلهای کردی) جڵدی یەکەم و دووهەم، بەرهەمی مامۆستا «عەلی ئەشرەف دەرویشیان»دا چەند نموونەیەکی تۆمارکراوی بەناو فارسیی کرماشانیی سەردەمی حکوومەتی پاشایەتی هەیە؛ ئەم کتێبە تا ڕادەیەک ڕەوت و چۆنیەتی سەرهەڵدانی ئەم ئەدەبیاتەمان پێ نیشان دەدا.

دووهەم: «ئەنجامی کاری هۆنەریی پێکەنینی (تەنز) بە زمانی فارسی» زەمینە و بنەماکانی سیاسەتی دانانی ئەدەبیاتێک بە نێوی فارسیی کرماشانیی لە لایان فارسە شوۆڤێنیستەکانەوە پێکهێناوە.

کاتێ لە سەردەمی هاتنە سەر کاری حکوومەتی پاشایەتی ئێران زمانی فارسی بە فەرمی کرا، وەک دانیشتوانی ناوچەکانی دیکەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، خەڵکی کرماشانیش کە شارەزاییان لە زمانی فارسیدا نەبوو، لە دەربڕینیدا بەناچاری وشەی کوردییان تێکەڵ دەکرد. لە لایەکی ترەوە هێندێک لە هاووڵاتیانی کرماشانی بەتایبەت خەڵکی قسەخۆش و بەزمگێڕ، وەک هونەرێک بۆ سەرگەرمکردنی دانیشتوانی ئەو شارە، وشەی کوردییان تێکەڵ بە فارسی کردووە. بەگشتی چۆنیەتی مامڵە و ڕووبەڕووبوونەوەی کرماشانییەکان لە بەرانبەر زمانی داسەپاوی داگیرکەرانی وڵاتەکەیان دۆخێکی تایبەتی لەو شارە دا دروست کردبوو، دۆخێک کە ڕێگا خۆشکەر بوو بۆ بەڕێوەبردنی سیاسەتێکی شوۆڤێنی.

لە بەرەبەری جیاکردنەوەی پارێزگاکانی کرماشان و کوردستان (سنە) لە یەکتر(١) حکوومەتی پاشایەتی وەک بەشێک لە کاروسیاسەتە تایبەتەکانی لە بەرانبەر باشووری ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بە ئامانجی سازکردنی پێناسی فارسی بۆ کرماشان، زیرەکانە کەڵکی لەم دۆخە وەرگرت و هەوڵەکانی بۆ ناساندنی ئەو شێوە ئاخاوتنەی لە ئاکامی ئەو دوو دیاردەیە هاتبووە ئاراوە، بە «فارسیی کرماشانی» دەستپێکرد.

کۆماری ئیسلامیی ئێرانیش زۆر توند و تۆڵتر لە حکوومەتی پاشایەتی درێژەی بەو سیاسەتە شوۆڤێنییە لەو شارەدا دا.

لە کتێبی «ڕاز و مەتەڵەیل کوردی» (افسانەها و متلهای کردی) جڵدی یەکەم و دووهەم، بەرهەمی مامۆستا «عەلی ئەشرەف دەرویشیان»دا چەند نموونەیەکی تۆمارکراوی بەناو فارسیی کرماشانیی سەردەمی حکوومەتی پاشایەتی هەیە؛ ئەم کتێبە تا ڕادەیەک ڕەوت و چۆنیەتی سەرهەڵدانی ئەم ئەدەبیاتەمان پێ نیشان دەدا.

دووهەم: «ئەنجامی کاری هۆنەریی پێکەنینی (تەنز) بە زمانی فارسی» زەمینە و بنەماکانی سیاسەتی دانانی ئەدەبیاتێک بە نێوی فارسیی کرماشانیی لە لایان فارسە شوۆڤێنیستەکانەوە پێکهێناوە.

کاتێ لە سەردەمی هاتنە سەر کاری حکوومەتی پاشایەتی ئێران زمانی فارسی بە فەرمی کرا، وەک دانیشتوانی ناوچەکانی دیکەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، خەڵکی کرماشانیش کە شارەزاییان لە زمانی فارسیدا نەبوو، لە دەربڕینیدا بەناچاری وشەی کوردییان تێکەڵ دەکرد. لە لایەکی ترەوە هێندێک لە هاووڵاتیانی کرماشانی بەتایبەت خەڵکی قسەخۆش و بەزمگێڕ، وەک هونەرێک بۆ سەرگەرمکردنی دانیشتوانی ئەو شارە، وشەی کوردییان تێکەڵ بە فارسی کردووە. بەگشتی چۆنیەتی مامڵە و ڕووبەڕووبوونەوەی کرماشانییەکان لە بەرانبەر زمانی داسەپاوی داگیرکەرانی وڵاتەکەیان دۆخێکی تایبەتی لەو شارە دا دروست کردبوو، دۆخێک کە ڕێگا خۆشکەر بوو بۆ بەڕێوەبردنی سیاسەتێکی شوۆڤێنی.

لە بەرەبەری جیاکردنەوەی پارێزگاکانی کرماشان و کوردستان (سنە) لە یەکتر(١) حکوومەتی پاشایەتی وەک بەشێک لە کاروسیاسەتە تایبەتەکانی لە بەرانبەر باشووری ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بە ئامانجی سازکردنی پێناسی فارسی بۆ کرماشان، زیرەکانە کەڵکی لەم دۆخە وەرگرت و هەوڵەکانی بۆ ناساندنی ئەو شێوە ئاخاوتنەی لە ئاکامی ئەو دوو دیاردەیە هاتبووە ئاراوە، بە «فارسیی کرماشانی» دەستپێکرد.

کۆماری ئیسلامیی ئێرانیش زۆر توند و تۆڵتر لە حکوومەتی پاشایەتی درێژەی بەو سیاسەتە شوۆڤێنییە لەو شارەدا دا.

لە کتێبی «ڕاز و مەتەڵەیل کوردی» (افسانەها و متلهای کردی) جڵدی یەکەم و دووهەم، بەرهەمی مامۆستا «عەلی ئەشرەف دەرویشیان»دا چەند نموونەیەکی تۆمارکراوی بەناو فارسیی کرماشانیی سەردەمی حکوومەتی پاشایەتی هەیە؛ ئەم کتێبە تا ڕادەیەک ڕەوت و چۆنیەتی سەرهەڵدانی ئەم ئەدەبیاتەمان پێ نیشان دەدا.

دووهەم: «ئەنجامی کاری هۆنەریی پێکەنینی (تەنز) بە زمانی فارسی» زەمینە و بنەماکانی سیاسەتی دانانی ئەدەبیاتێک بە نێوی فارسیی کرماشانیی لە لایان فارسە شوۆڤێنیستەکانەوە پێکهێناوە.

کاتێ لە سەردەمی هاتنە سەر کاری حکوومەتی پاشایەتی ئێران زمانی فارسی بە فەرمی کرا، وەک دانیشتوانی ناوچەکانی دیکەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، خەڵکی کرماشانیش کە شارەزاییان لە زمانی فارسیدا نەبوو، لە دەربڕینیدا بەناچاری وشەی کوردییان تێکەڵ دەکرد. لە لایەکی ترەوە هێندێک لە هاووڵاتیانی کرماشانی بەتایبەت خەڵکی قسەخۆش و بەزمگێڕ، وەک هونەرێک بۆ سەرگەرمکردنی دانیشتوانی ئەو شارە، وشەی کوردییان تێکەڵ بە فارسی کردووە. بەگشتی چۆنیەتی مامڵە و ڕووبەڕووبوونەوەی کرماشانییەکان لە بەرانبەر زمانی داسەپاوی داگیرکەرانی وڵاتەکەیان دۆخێکی

کرماشان، عملە (گیلانی ڕۆژاوا)، کولیایی، سەحەنە، هەرسین، کەنگاوەر و قوروە، خولقاندووە. لەم کتێبەیدا، کاک عەلی ئەشرەف چەند نموونەیەکی هاوشێوەی ئەمەی خوارەوەی لە چوارچێوەی چیرۆکدا هەڵگرتووە.

لێرەدا بەشێک لە چیرۆکی «ملوچ خانە کاغذی»م وەک نموونە هێناوەتەوە کە «والیە ڕازاوەری» ٨٦ ساڵە، خەڵکی کرماشان وتوویە و دەرویشیان لە لاپەڕەی ٢١١ی کتێبەکەیدا تۆماری کردووە:

«قصە مەلوچ خانە کاغذی

بە لهجە کرماشانی:

یە ملوچی بود خانەش کاغذی

باران آمد خانەش رمید

انقذە خنید دهنش درید...»

ئەگەر بە وردی سەرەنجی ئەم سێ ڕستەیەی سەرەوە بدەین تێدەگەین کە:

یەکەم: پێکهاتەی بنەڕەتیی ڕستەکان فارسییە و چەند وشەیەکی کوردیی گۆڕانییان تێکەڵ کراوە، وەک «درپا» کە گۆڕدراوە بۆ «درید».

دووهەم: گۆڕانێکی بچووک لە هێندێ لە وشە کوردی و فارسییەکاندا ڕووییداوە، بۆ نمونە: «مەلویچگ: مەلوچ»، «خەنی: خنید»، «انقذە: انقذە»، «ڕمیا: ڕمید».

سێهەم: ئەم چیرۆکە، چیرۆکێکی پێکەنینییە.

بەگشتی کاتێ چاو لە هەموو نموونەکانی بەناو زاراوەی فارسیی مامۆستا دەرویشیان بە هاوکاریی نیگارکێشی لێهاتوو خاتوو «موژگان جەعفەری» بەرهەمێکی جوان و بەبایەخی بە کۆکردنەوەی چیرۆکە کوردییەکانی شار و ناوچەکانی بەندا» دانیشتوی گەڕەکی «تیمچە» کە لە ساڵی ١٣٣٦ی هەتاویدا کە چیرۆکی وتووە، ٦٠ ساڵی تەمەن بووە. «نەنە کشوەری ئابکش» کە لە ساڵی ١٣٣٥ی هەتاوی، لە تەمەنی ٥٨ ساڵیدا دەرویشیان چیرۆکەکەی نووسیوەتەوە، نیشتەجێی گەڕەکی«چنانی». «گیدان مورادی وەند» کە لە ساڵی ١٣٣٧ دا ٥٠ ساڵی تەمەن بووە لە گەڕەکی «چنانی» و ... هتد.

ئێستا با بزانین هەڵوێست و کارکردی کۆماری ئیسلامیی ئێران لە بەرانبەر ئەو بەرهەمە ئەدەبی و هونەرییە فارسی و کوردییانەی بە ئەدەبیاتی ناسراو بە فارسیی کرماشانی شتێکیان تێدا تۆمارکراوە چ بووە؟ ئەگەر هەر «ڕاز و مەتەڵەیل کوردی» وەک نموونەیەک دابنێین، دەبینین کە دام و دەزگا پێوەندیدارەکانی ئەم حکوومەتە پێشوازییەکی چاکیان لێ کردووە. وەزارەتی «فرهنگ و ارشاد اسلامی» ڕێگای داوە بۆ یەکەمجار ئەم کتێبە لە لایەن دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی «نشر ڕوز»ەوە لە ساڵی ١٣٦٦ی هەتاویدا لە چاپ بدرێ و بێجگە لەوەش هەر لە لایان ئەم دەزگایەوە لە ساڵی ١٣٦٧ بۆ جاری دووهەم، لە لایەن «نشر چشمە – نشر خنیا»وە بۆ جاری سێهەم و لە لایەن «نشر چشمە» وە بۆ جاری چوارەم لە ساڵی ١٣٨٠ی هەتاویدا لە چاپ دراوەتەوە.

هیچ گومانێک لەوەدا نییە کە مامۆستا دەرویشیان ئەم کتێبەی لە پێناو خزمەتکردن بە کولتوور و زمان و ئەدەبیاتی کوردی دا نووسیوە و کارەکەی چەندین تایبەتمەندیی ئەکتیڤ و جێی پێزانینی هەیە، بەڵام دەبێ بڵێم کە تۆمارکردنی ئەم چەند چیرۆکەی بەم ئەدەبیاتەوە لەم کتێبەدا نووسراوە، هەڵەیەکی گەورە بووە و کۆماری ئیسلامی لە پێناو گەیشتن بە ئامانج و مەبەستە شوۆڤێنییەکانی کەڵکی باشی لەم بەرهەمە وەرگرتووە. بەڵێ! بەداخەوە دەبێ دانی پێدا بنێین کە ئەمە و زۆر لەو بەرهەمانەی هاوشێوەی ئەم نووسراون، یارمەتیدەر بوون لە هەناردەکردنی فارسی بۆ کرماشان و (لە پاش هێندێک گۆڕانکاری) ناساندنی وەک زاراوەیەکی تایبەت بەو شارە گرینگەی کوردستان.

ئەوەی جێی پرسیار و سەرسوورمانە ئەوەیە کە ئەم مامۆستا بەڕێزە لە بەشی پێشەکی «ڕاز و مەتەڵەیل کوردی»دا لە خەڵکی دەپرسێ:«کەمتەرخەمی لە کە یادگارێکی بۆ کورد بەجێهێشتووە هەمیشە بەزیندوویی بمێنێتەوە. سڵاو دەنێرێن بۆ ئەو تێکۆشەرانەی کە هەڵگری پەیامی پێشەوا و بایەخەکانی کۆمارن. لەم ڕۆژەدا هەموو هێز و لایەنە سیاسیەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بانگهێشت دەکەین بۆ ئەوەی کە هەموومان لە دەوری ئامانجی دامەزراندنەوەی کۆماری کوردستان یەکبگرین و پێکەوە بۆ دامەزراندنەوەی ئەو کۆمارە خەبات بکەین و ناکۆکی و گیروگرفتەکان لە پێناو ئەم ئامانجە پیرۆزەدا؛ لە پێناو زیندووکردنەوەی پەیام و بڕیاری پێشەوادا وەلابنرێن و دەست لەنێو دەستی یەکدا بڕۆین بەرەو ڕزگاریی کوردستان و بەرەو دامەزراندنەوەی کۆمار و شەکاندنەوەی ئاڵای پیرۆزی نیشتیمان لە بست بە بستی خاکی نیشتیمانە داگیرکراوەکەمان. ئێوەش ئەی تێکۆشەرانی پارتی ئازادیی کوردستان بۆ وەدیهێنانی ئەو ڕۆژە هەر بژین و چەکی بیروباوەڕ و چەکی پێشمەرگانەتان هەمیشە ئامادەبێت. هەر بژین و سەرکەووتووبن.

فارسیی کرماشانی یان فارسیی هاورده وه کرماشان

ماوەی چەند ساڵێکە کە لە شاری کرماشان ئەدەبیات و شێوە ئاخاوتنێکی سەیر و پێکەنینی دروست بووە کە بە «فارسیی کرماشانی» یان «زاراوەی کرماشانیی فارسی» ناسراوە و لە پاڵ زمانی کوردی، بەتایبەت لە ئیدارە و شوێنە فەرمییەکاندا، تاک و تووک لە خەڵکی ئەم شارە بە کاری دەبەن. لەگەڵ ئەوەدا کە هاووڵاتیانی کرماشانی هەردەم وەک دیاردەیەکی ناحەز ڕوانیویانەتە ئەم شێوە ئاخاوتنە، بەڵام بێگومان ناکرێ مەترسییەکانی پشتگوێ بخەین و بە هەر شێوەیەکی موومکین دەبێ هەوڵ بۆ بنبڕکردنی بدەین. ئێمە بۆ گەیشتن بەم ئامانجە پێویستە ئەم دیاردەیە بناسین و لە چۆنیەتی دروستبوونی بکۆڵینەوە. ئێمە دەبێ بزانین بە ناو «فارسیی کرماشانی» لە سەر چ بنەماگەلێک دانراوە، بۆیە لە پێشدا ئەو بنەماگەلە دەخەمە بەرباس کە بۆ دانانی ئەم ئەدەبیاتە کەڵکیان لێوەرگیراوە.

یەکەم: «ناشارەزایی کوردان لە زمان و ئەدەبیاتی فارسی» و تایبەتی لەو شارە دا دروست کردبوو، دۆخێک کە ڕێگا خۆشکەر بوو بۆ بەڕێوەبردنی سیاسەتێکی شوۆڤێنی.

لە بەرەبەری جیاکردنەوەی پارێزگاکانی کرماشان و کوردستان (سنە) لە یەکتر(١) حکوومەتی پاشایەتی وەک بەشێک لە کاروسیاسەتە تایبەتەکانی لە بەرانبەر باشووری ڕۆژهەڵاتی کوردستان، بە ئامانجی سازکردنی پێناسی فارسی بۆ کرماشان، زیرەکانە کەڵکی لەم دۆخە وەرگرت و هەوڵەکانی بۆ ناساندنی ئەو شێوە ئاخاوتنەی لە ئاکامی ئەو دوو دیاردەیە هاتبووە ئاراوە، بە «فارسیی کرماشانی» دەستپێکرد.

کۆماری ئیسلامیی ئێرانیش زۆر توند و تۆڵتر لە حکوومەتی پاشایەتی درێژەی بەو سیاسەتە شوۆڤێنییە لەو شارەدا دا.

لە کتێبی «ڕاز و مەتەڵەیل کوردی» (افسانەها و متلهای کردی) جڵدی یەکەم و دووهەم، بەرهەمی مامۆستا «عەلی ئەشرەف دەرویشیان»دا چەند نموونەیەکی تۆمارکراوی بەناو فارسیی کرماشانیی سەردەمی حکوومەتی پاشایەتی هەیە؛ ئەم کتێبە تا ڕادەیەک ڕەوت و چۆنیەتی سەرهەڵدانی ئەم ئەدەبیاتەمان پێ نیشان دەدا.

دووهەم: «ئەنجامی کاری هۆنەریی پێکەنینی (تەنز) بە زمانی فارسی» زەمینە و بنەماکانی سیاسەتی دانانی ئەدەبیاتێک بە نێوی فارسیی کرماشانیی لە لایان فارسە شوۆڤێنیستەکانەوە پێکهێناوە.

کاتێ لە سەردەمی هاتنە سەر کاری حکوومەتی پاشایەتی ئێران زمانی فارسی بە فەرمی کرا، وەک دانیشتوانی ناوچەکانی دیکەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، خەڵکی کرماشانیش کە شارەزاییان لە زمانی فارسیدا نەبوو، لە دەربڕینیدا بەناچاری وشەی کوردییان تێکەڵ دەکرد. لە لایەکی ترەوە هێندێک لە هاووڵاتیانی کرماشانی بەتایبەت خەڵکی قسەخۆش و بەزمگێڕ، وەک هونەرێک بۆ سەرگەرمکردنی دانیشتوانی ئەو شارە، وشەی کوردییان تێکەڵ بە فارسی کردووە. بەگشتی چۆنیەتی مامڵە و ڕووبەڕووبوونەوەی کرماشانییەکان لە بەرانبەر زمانی داسەپاوی داگیرکەرانی وڵاتەکەیان دۆخێکی

کێیە کە فەرهەنگ و داب و نەریتی نەتەوەیەک بە فەرامۆشی دەسپێردرێ و باری کولتووریی هاورده بە بەهـ بەهـ و چەهـ چەهـ بە خۆردی لاوانی تینووی ئێمە دەدەن؟».

بەگشتی ئەوەی گرینگە ئەوەیە کە ئێمە شتێکمان بە ناوی فارسیی کرماشانی نییە؛ وەک لە سەرەوە باسم کردووە، ئەوە لە بنەڕەتدا هەر هەمان ئەوە فارسییەیە کە لە سەردەمی حکوومەتی پاشایەتیدا وەک زمانی فەرمی هاوردەی هەموو ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان کراوە، بەو جیاوازییەوە کە بە ئامانجی سازکردنی پێناسەیەکی فارسی بۆ ئەم شارە، هێندێک ئاڵووگۆڕی تێدا کراوە و وەک زمانێکی ریشەداری تایبەت بە کرماشان ناسێنراوە. بۆیە نابێ ڕۆڵەکانی نەتەوەی کورد ئەم ئەدەبیاتە وەک «فارسیی کرماشانی» بناسن و قسەی پێبکەن و پێی بنووسن. ئەمە فارسیی هاوردە وە کرماشانە کە زۆری نەماوە وەچەی نوێ، ڕۆڵە ئازا و ناسیۆنالیستەکانی کورد، لەگەڵ کولتوور و داب و نەریتی فارسیدا دیپۆرتی شیراز و تارانی بکەنەوە.

١ – پارێزگاکانی کرماشان و کوردستانی ئێستا لە ساڵی ١٣١٦ تاکوو ١٣٣٦ی هەتاوی یەک پارێزگا واتە پارێزگای پێنجەمی ئێرانیان پێکهێنا بوو و لە ١٣٣٦دا لێک جیاکرانەوە. بڕوانە: مەلا جەمیل ڕۆژبەیانی، ولاتەکەت باشتر بناسە، لاپەڕەی ٤٠٠.